

Трудова реализация на българските и румънските мигранти на европейските пазари на труда

Теменуга Ракаджийска*

Резюме: Теоретичното ограничение в предложения материал поставя акцента върху легалната трудова емиграция от България и Румъния. Емпиричните данни са извлечени чрез анализ на документи на Европейската комисия (ЕК), Европейския парламент (ЕП) и други институции, публикувани материали от редица изследвания по темата, проведени от различни изследователски колективи, и контент-анализ на форумите на българските мигранти.

Вписват ли се българските и румънските емигранти в условията на европейските пазари на труда? Доколко и как се интегрират към различни западноевропейски пазари на труда и в реалната трудова практика? Обект ли са българските и румънските трудови емигранти на дискриминация, т.е. на лансирания в публичното пространство "двоен стандарт"? Какво губи и какво печели държавата от реализираните се трудови емигранти? Има ли възможност и необходимо ли е държавните и гражданските институции у нас да им предоставят услуги, които да облекчат тяхното вписване в западноевропейските пазари на труда? Е ли трудовата реализация еквивалент на социалната?

Факт е, че въпреки направените предложения, че кризата ще върне голяма част от имигрантите в собствените им

страни и макар, че статистиката отчита нарастващ брой на завръщащите се през последните години, че това са само част от нелегалните мигранти, както и хората, останали без реализация в чужбина.

Това са въпросите, на които в предложения материал се търсят и дават определени отговори, отразяващи становището на автора по повдигнатите проблеми.

Ключови думи: реализация на трудовите пазари на българските и румънските имигранти; двоен стандарт по отношение на българските и румънските имигранти; индикатори за трудова интеграция; трудова и социална интеграция.

JEL: J62, J24, J71.

1. Увод – има ли тенденция за връщане на емигрантите към родните страни

Очакванията, че поради икономическата криза голяма част от имигрантите в ЕС ще се завърнат в собствените си страни, не се оправдават. Основните причини могат да бъдат резюмирани до:

- липса на възможност за оптимална трудова реализация в собствената страна (в България за последната година една трета от българите работят работа, неотговаряща на тяхната квалификация);
- неудовлетвореност от икономическата ситуация в съответната страна;

* Теменуга Ракаджийска е доктор на социологическите науки, професор в катедра "Икономическа социология" на УНСС, e-mail: t.rakadjiska@gmail.com

Статии

- разочарования от социалната среда и начина на живот;
- приемлива степен на интеграция в приемащата страна.

През последните десетилетия на дневен ред в европейското политическо и икономическо пространство е поставен въпросът за изграждане на единен пазар на труда както поради все по-загълбочаващата се демографска криза, така и поради необходимостта да се даде възможност на труда да намери своята алтернатива на перманентното движение на капитала в условията на единен глобален капиталов пазар. Всъщност тенденцията в посоката на движение на капитала е предимно от "Запад" на "Изток", а на труда от "Изток" на "Запад". Това, разбира се, влошава позициите на страните в буферните зони – мъртвите точки на това движение, страни като България и Румъния.

През април 2012 ЕК представя пакет от нови мерки за заетост и идентифицира ключови възможности за възстановяване на работни места. В параграф 3 на документа се посочва, че пакетът от мерки цели да се създаде *действителен Европейски пазар на труда* в рамките на ЕС. За да се подобри трудовата мобилност, ЕК препоръчва да се премахнат легалните и практически бариери пред свободното движение на работниците, като например се подобри преносимостта на пенсиите, данъчното третиране на мигрантите, както и да се повиши осъзнаването на правата и задълженията. Призовават се страните, членове на ЕС, да разрешат пренасянето на помощите при безработица за търсещите работа в други страни за период от 6 месеца, а не както е досега за период от 3 месеца. ЕК призовава националните правителства да вдигнат рестрикциите по отношение на достъпа до националните пазари на труда за работниците от България и Румъния и да позволят на сънародници от други страни да имат достъп до работа в публичните услуги.

За да се търсят възможности за по-добро съотнасяне между работни места и търсещите работа, в пакета се предлага трансформиране на EURES службите в реален европейски портал с функция на обслужване на "едно гише", които да се превърнат в инструмент, предлагащ online възможност за самообслужване, спешно предоставящ на потребителите географска карта на европейските работни предложения. Комисията също препоръчва да се стимулира вътрешната миграция и да се редуцират несигурността на работното място и финансовите разходи - установяване на поносими и устойчиви заплати и избягване на капаните на ниското заплащане. Осигуряване на подходящи договорни ангажименти, като се избягва прекаляването с нестандартни договори.

Конституирането на единен европейски пазар на труда е съпътствано от много проблеми както по отношение на изграждане на сходни социално-осигурителни политики, така и относно политиките за социална интеграция на имигрантите, което поставя пред ЕК задължението да следи предизвикателствата пред този процес. **Индикаторите за имигрантската интеграция** в рамките на ЕС, отчитани от Eurostat, показват, че имигрантите в ЕС, родени в ЕС, имат по-добра реализация от тези, родени в трети страни извън ЕС (виж таблица 1, таблица 2, таблица 3 и таблица 4). Въпросът е дали тези изводи са валидни и за българските и румънските емигранти, или действително към тях се прилага друг стандарт – теза, нашумяла през последната година в публичните пространства на двете страни, лансирана и от национални политики.

Целта на предложения материал е да се очертае приблизителна рамка на трудовата реализация на българските и румънските емигранти през последното десетилетие и по този начин да се търсят отговори на редица въпроси като:

- проявява ли се действително от страна на европейските правителства и евро-

пейския бизнес двоен стандарт спрямо мигрантите от страните на Централна Европа и по-специално, тези от България и Румъния, въпреки че в европейските документи изрично е посочено, че държавите – членки на ЕС, са длъжни да третират българските и румънските граждани през преходния период преференциално?

- Вписват ли се българските и румънските емигранти в условията на европейския пазар на труда?
- доколко и как се интегрират те в приемащите ги страни?
- какво губят и какво печелят държавите от емиграцията?
- е ли трудовата реализация еквивалент на социалната?

- има ли възможност и необходимост държавните и гражданските структури в родните страни да предоставят услуги на своите граждани зад граница извън традиционните, регламентирани в законодателството?

А така косвено се търси отговор на въпроса: има ли тенденция за връщане на емигрантите към България и Румъния?

2. Теоретични ограничения

След декларацията от Сарагоса, приета през април 2010 г. от Съвета на европейските социални министри, ЕК възлага провеждането на пилотно изследване, за да могат да се адаптират наличните общи индикатори за измерване на интеграцията на мигрантите и за да се провери налич-

Таблица 1. Различия в коефициента на икономическа активност по граждански статус за 2009 г. (%)

	Страна	Възрастови групи		
		20 -64	25-54	55-64
ЕС-27	Население общо	75	85	49
	Имигранти	75	80	53
	Имигранти, родени в ЕС	78	85	51
Белгия	Население общо	73	86	37
	Имигранти	65	74	37
	Имигранти, родени в ЕС	68	81	36
Франция	Население общо	76	89	41
	Имигранти	69	80	45
	Имигранти, родени в ЕС	71	86	41
Италия	Население общо	67	77	37
	Имигранти	74	77	54
	Имигранти, родени в ЕС	75	78	44
Кипър	Население общо	80	87	58
	Имигранти	79	84	49
	Имигранти, родени в ЕС	80	86	35
Германия	Население общо	80	87	61
	Имигранти	74	79	57
	Имигранти, родени в ЕС	78	85	61
Австрия	Население общо	78	88	42
	Имигранти	73	79	47
	Имигранти, родени в ЕС	75	84	49
Великобритания	Население общо	79	85	60
	Имигранти	75	79	60
	Имигранти, родени в ЕС	82	87	60

Източник: Indicators of Immigrant Integration. A Pilot Study. 2011. Eurostat. .EC

Статии

Таблица 2. Различия в коефициента на заетост за 2009 г. в ЕС по граждански статус (%)

	Страна	Възрастови групи		
		20 -64	25-54	55-64
ЕС-27	Население общо	69	78	46
	Имигранти	65	69	47
	Имигранти, родени в ЕС	70	76	47

Източник: Indicators of Immigrant Integration. A Pilot Study. 2011. Eurostat. .EC

Таблица 3. Различия в коефициента на заети със свръхквалификация по граждански статус в ЕС за 2009 г. (%)

	Страна	Възрастови групи		
		20 -64	25-54	55-64
ЕС-27	Население общо	21	21	17
	Имигранти	33	33	28
	Имигранти, родени в ЕС	28	28	23

Източник: Indicators of Immigrant Integration. A Pilot Study. 2011. Eurostat. .EC

Таблица 4. Различия в коефициента на безработица в ЕС по граждански статус за 2009 г. (%)

Страна	Граждански статус		
	Население общо	Имигранти	Имигранти, родени в ЕС
ЕС-27	9	14	10
Белгия	8	16	9
Германия	8	13	9
Франция	9	14	8
Италия	8	11	11
Кипър	5	8	8
Австрия	4	9	7
Великобритания	7	8	5

Източник: Indicators of Immigrant Integration. A Pilot Study. 2011. Eurostat. .EC

ността и качеството на разполагаемите данни от съгласувани източници. Индикаторите покриват следните области:

- заетост;
- образование;
- социално включване;
- активно гражданство;
- свръхквалификация;
- самонаемане;
- езикови умения;

- практики по дискриминация;
- доверие в публичните институции;
- гласували мигранти;
- усещане за принадлежност.

Истината е, че ако всички изследвани индикатори са налице, в максимална степен би следвало да се говори за трансформация на статуса мигрант¹, т.е. "чужденец" в Шютцовия² смисъл на термина към статус "резидент", т.е. "член на групата". При пилотното

¹ Вероятно тук е мястото да се обърне внимание на разликата между мобилност и миграция. Без да навлизам в подробности, ще отбележа, че мобилността разглеждам като по-широкото по обем понятие, което включва както хоризонталната (териториална), така и вертикалната мобилност между социалните страти, докато за миграцията възприемам традиционното разбиране – териториално постоянно или временно преместване на хора от едно обществено икономическа и културно пространство в друго, което е коренно различно и достатъчно отдалечено, така че контактите между двете да са с инцидентен характер, а целта е смяна на местожителството.

² Виж Шютци, Ал., 1999. Чужденецът. Преф. К. Коев, С., изд. ЛИК.

изследване са използвани данни от Eurostat migrant statistics; European Union Labour Force Survey; The EU-Statistics on Income and Living Conditions, като авторите предупреждават, че получените данни от посочените изследвания трябва да се интерпретират внимателно, поради факта, че те не са специално разработени за изследване на миграцията. Данните, представени от авторите на пилотното изследване, са обобщени за имигрантите по две групи: емигранти от страни – членки на ЕС, и емигранти от трети страни (виж таблица 5, таблица 6 и таблица 7).

Таблица 5. Различия в дела на самонаетите от всички заети в ЕС по граждански статус за 2009 г. (%)

	Население общо	15
ЕС-27	Имигранти	12
	Имигранти, родени в ЕС	14

Източник: *Indicators of Immigrant Integration. A Pilot Study. 2011. Eurostat. Statistical Books. Migrants in Europe. A statistical Portrait of the First and Second Generation. 2011= Luxembourg. Publication Office of the EU.*

Таблица 6. Различия в дела на висшистите в ЕС по граждански статус за 2009 г. (%)

	Страна	Възрастови групи		
		20 -64	25-54	55-64
EC-27	Население общо	24	27	19
	Имигранти	24	25	22
	Имигранти, родени в ЕС	26	29	22

Източник: *Indicators of Immigrant Integration. A Pilot Study. 2011. Eurostat. Statistical Books. Migrants in Europe. A statistical Portrait of the First and Second Generation. 2011= Luxembourg. Publication Office of the EU.*

Таблица 7. Различия в съотношението между собственици и несобственици в ЕС по граждански статус за 2009 г.

	Население общо	2.3
ЕС-27	Имигранти	0.8
	Имигранти, родени в ЕС	1.0

Източник: *Indicators of Immigrant Integration. A Pilot Study. 2011. Eurostat. Statistical Books. Migrants in Europe. A statistical Portrait of the First and Second Generation. 2011= Luxembourg. Publication Office of the EU.*

Представените данни позволяват да се направят няколко извода:

1. Делът на безработните е значимо по-голям за имигрантското население;
2. Различията между коефициента на заетост са съществени между по-младите генерации имигранти и населението на ЕС. За родените в рамките на ЕС имигранти различията са незначителни.
3. Свърхквалификацията при заемането на работни места е явление, в по-голяма степен срещащо се сред имигрантите.
4. Самонаемането е форма на осигуряване на препитание сред имигрантите, но делът на собствениците сред тях е почти 3 пъти по-малък от този на собствениците сред гражданите на съответните страни. Това е явен показател, че основно емигрират хората на наемния труд.
5. В рамките на Европейския съюз на пазара на труда имигрантите, родени в ЕС, имат по-добра трудова реализация от групите имигранти. Тази тенденция е особено добре изразена в страни като Великобритания, Германия, Белгия, по-малко в Италия,

Франция, предимно за зрялата възрастова група – 25 до 54 години.

Истина е, че изследването на миграцията е комплицирано дело и поради трудността да се обхванат потоците от мигранти (по различни причини) досега предимно се изследват нагласите за мигриране. Много по-малко са изследванията, целящи да разкрият реализацията на емигрантите от една страна в съответните приемащи страни. Тъй като за сега няма възможност

Статии

да се измери цялостно реализацията и интеграцията на българските и румънските емигранти в страните от ЕС, усилията са насочени към търсене на преки и косвени индикатори за реализацията им на европейските трудови пазари, ползвайки данни от документите на ЕК и ЕП; от различни проведени изследвания през годините, статистически данни и контент-анализ на електронни емигрантски форуми.

Преди да се пристъпи към търсене на отговори на поставените в увода въпроси, безспорно трябва да се очертаят теоретичните ограничения на анализа, на които често не се обръща достатъчно внимание и се говори общо за миграция. А и на нея като на повечето социални явления е присъща хетерогенност и трудно се поддава на универсализиране, защото потоците мигранти са различни по статус и защото естествено, макар и трудно разграничима, реализацията на различните потоци е различна (виж фигура 1).

В случая трябва специално да се подчертае, че топосът на разказа на установени-

Вътрешните причини са:

Икономическата ситуация:

- **Слаба конкурентоспособност** – 55-о място през 2012 г. за България (от 59 възможни), отчетено в Годишника на световната конкурентоспособност – 2012, срещу 38-о през 2009 г. (заг България следват само Гърция, Хърватия, Украйна и Венецуела) – ранглиста, осъществявана от швейцарския институт IMD World Competitiveness Center (WCC); Класацията, базирана на 331 показателя, отрежда първо място на България само по показателя – ниските възнаграждения на мениджърите, сравнени с глобалните такива.

По качество на живот страната заема 57-о място.

- **Ниско заплащане** – общите разходи за труд остават най-ниски в България – 3.5 евро на час, а в Румъния – 4.2 евро при 23.1 евро средно в ЕС;

Ниското заплащане продължава да е една от основните причини за изтичането

ТРАДИЦИОННА МИГРАЦИЯ							
трайна				циркулираща			
легална		нелегална		легална		нелегална	
наети с трудов договор на съответния пазар на труда	командировани от български фирми	без трудов договор	криминална	наети с трудов договор на съответния пазар на труда	командировани от български фирми	без трудов договор	криминална
НОВИ МИГРАНТИ							
"ВИРТУАЛНИ" МИГРАНТИ							

Фигура 1. Потоци мигранти по юридически статус

те факти относно реализацията на българските и румънските емигранти е фиксиран около легалната трудова миграция. Къде, с каква цел, кои са най-желаните дестинации за мигриращите граждани са важни и най-често задавани въпроси. Но не по-малко важно е да се даде отговор и на въпроса ЗАЩО! Според авторите, занимаващи се с изследване на миграционните процеси, могат да бъдат диференцирани вътрешни и външни причини.

на мозъци (brain drain) от страната.

- Спад в заетостта – около 360 000 закрити работни места за 2011 г. и 2012 г. За периода 2009-2011 г. заетостта спада с 9 % по данни на Институт за пазарна икономика.
- Висока безработица - 2009 г. – 6 %
2012 г. – 12,6 %
2012 г. – 33 % младежка безработица
Притха Митра и Сирил Пувел в своя анализ "Ръст на производителността и струк-

турни реформи в България", поръчан от МВФ през май 2012 г., смятат, че България може да достигне доходите в Португалия (най-ниските за еврозоната), ако постигне устойчив ръст на производителността от 4.5 % годишно до 2040 г.³ при 0.3 % за 2012 г. по данни на НСИ.

Демографска криза:

- Липса на възможност на намиране на брачен партньор;
- Неефективна социална политика за репродуктивност;

Приблизително половината от спада на населението в трудоспособна възраст от 2008 г. досега, според М. Мирчев, се дължи на "изтичането на мозъци"⁴. Само за 2011 г. над 10 000 млади хора са напуснали България.

Занижени характеристики на социалната среда

- Ниска гражданска и мениджърска култура;
- Повишено ниво на престъпност;
- Липса на мотивационни ценности, водещи до силна идентичност с българската държава.

Мнозинството българи търгват, защото не харесват живота в България. За съжаление в унисон с мотивационните нагласи на съвременната глобална консуматорска култура индексите за "по-добър живот" се свеждат до икономическите им измерения. "Нямаше хляб за мен в България, затова тръгнах да го търся зад граница. И го намерих тук, в Германия. Не само хляб, а и масълце има. Разликата е, че в България всичките ти сили отиват да се борих за залька, а тук можеш да си позволиш да имаш мечти", пише Gogata един от форумистите на в. "24 часа" от 31.03 2012 г. в рубриката на вестника "Референдум".

Външните причини са:

- **политики по привличане (pull migration)⁵;**

Приемащите западноевропейски страни имат и непрекъснато усъвършенстват механизми за *притегляне* към себе си на млади хора – от гимназиите и студенти, на фертилен контингент и на деца, на добри специалисти, докторанти, специализанти, пише М. Мирчев⁶. През 2012 г., 6000 студенти от България поемат пътя към западно-европейските университети.

- **по-добри условия на труд и живот;**

Според европейското право, фирмите трябва да плащат на работниците най-малко минималната законово установена заплата и да спазват ограниченията за работното време в съответната държава. Това означава, например, че служител на българска компания, която предоставя услуги във Франция, трябва да работи до 35 часа седмично, както изисква френското законодателство.

- **ефективни социални политики;**

"Искам да живея в уредена държава, каквато нашата не е." - пише Vobo, друг форумист на вестник "24 часа", и става изразител на аргументите на втората по численост група, участвала в рубриката. Според изследване "Българската диаспора в Западна Европа – трансгранична мобилност, национална идентичност и развитие", проведено от екип от учени на БАН, УНСС, ЮЗУ "Неофит Рилски" и London Metropolitan University, миграционният потенциал на България е 18.6 % през 2007 г. и 22.8 % през 2011 г.

Целта на статията не е да се представят изчерпателно всички възможни "изтеглящи" и "изтласкващи" фактори, влияещи върху миграцията, но е важно да се отбеле-

³ Източник: Марини, А., 2012, България може да се изравни по доходи със средното равнище в ЕС до 2040 г. <http://www.euinside.eu/bg/analyses/bulgaria-can-close-the-income-gap-with-eu-average-by-2040#ixzz22xZwp0pA>

⁴ Едно нестандартно мнение за причините за "изтичането на мозъци" може подробно да се види в Ганчев, Г., 2012. Защо изтичат мозъците. В: В.Преса. Daily от 4.09.2012. <http://www.pressadaily.bg/publication/2781-zashto-iztichat-mozycite/>

⁵ Виж: Lee, E. "A Theory of Migration", Demography, Vol. 3, 1966, както и "Push and pull factors of international migration – a comparative report", Европейска комисия, Евростат, 2000 г.

⁶ Мирчев, М., 2010. Емиграцията: опит за демографско и национално самоубийство, С. АССА-М

жи, че посочените имат една важна обща черта – отнасят се до "доброволната" миграция, доколкото въобще е правомерно да се говори за доброволност при миграция, породена от нисък стандарт на живот и борба за оцеляване и социална среда с ниски показатели.

"Просто не искам повече да живея в България" е основен мотив за напускане на България за **повече от половината** анкетирани (определили го съответно като много важен и важен)

Фигура 2. Мотиви за напускане на България

Източник http://bnr.bg/sites/radiobulgaria/Lifestyle/BulgariaAndEurope/Pages/180511_emigranti.aspx

3. Трудова реализация на българските и румънските мигранти според документите на ЕК и ЕП

Реализацията е търсена в области като:

- заетост;
- свръхквалификация и свръхобразование;
- промотиране на работното място;
- доходи;
- степен на интеграция.

По искане на ЕП, ЕК прави анализ на въздействието на миграцията на българските и румънските граждани върху трудовите пазари на останалите страни от

Съюза. Докладът на Европейската комисия за въздействието на миграцията на българите и румънците "Гражданството на ЕС 2010 г.: премахване на пречките за упражняване на правата на гражданите на ЕС (2011/2182(IMI))" излиза на 11 ноември 2011 година. Оценката е еднопосочна – приносът е положителен, за сектори и професии с традиционен дефицит на работна ръка:

- Строителство;
- Домашни услуги;
- Ресторантьорство;
- Земеделие.

Според направения анализ 0,3 % от нарастването на БВП за 27-те държави от ЕС и 0,4 % за 15-те стари членки на Общността на ЕС се дължи на свободното движение на румънски и български работници. В процентно изражение българските и румънските имигранти съставляват едва 0,6 % от общия брой на населението в останалите 25 държави от ЕС, затова и заключението на експертите е, че трудовият пазар в ЕС не губи от тяхното присъствие⁷.

В доклада на ЕК е посочено, че няма данни мобилните граждани в рамките на ЕС да се възползват прекомерно от социалните помощи в съответните страни. Посочва се и положителното въздействие върху публичните финанси на приемащата държава от страна на потоците от работници-мигранти. 38 % от емигрантите на България в края на 2010 г. са предпочели да се установят в Испания, 15 % в Германия, 12 % в Гърция и 10 % в Италия. От румънските емигранти най-голямата част са предпочели Италия и Испания, където са се установили съответно 41 % и 38 %, а около 5 % са в Германия и Австрия. По данни от доклада близо 70 % от българите и румънците са предпочели като успешни за трудова реализация дестинации – Италия и Испания, въпреки че заради тежката икономическа

⁷ Източник: Димитрова, М., Реализацията на българите на европейския трудов пазар – възможности и перспективи, 15 май 2012. http://bnr.bg/sites/radiobulgaria/Lifestyle/Bulgaria_EU/Pages/150512_bg_EU_labour_market.aspx – последно посетен на 25 август 2012 г.

ситуация в страната и големия процент на безработица (достигащ сред младите хора в Испания до 40 %), испанското правителство (което от 2009 г. премахна всякакви ограничения за достъп на имигрантите до трудовите пазари на страната), отново прие частични ограничения за румънските имигранти. Големият интерес към Италия се обяснява с факта, че още от 2007 г. не се изискват разрешителни за работа относно някои основни отрасли на икономиката, макар че пълно отваряне на трудовия си пазар правителството на Италия прие едва в края на 2012 година.

Трудно може да се постигнат точни цифри за броя на българските и румънските имигранти в различните страни – членки на ЕС. Голямото разминаване в данните се дължи както на методиките за оценяване, така и на трудността на отчитане на процесите на миграция. Различните източници съобщават цифри, понякога драстично различни (*остава се с впечатлението, че изследователите, особено някои от тях, занимаващи се с проблемите на миграцията, знаейки, че е трудно да се постигне точна статистика, доста фриволно оперират с цифрите, като че ли не става въпрос за реални хора, а за мравуняк*) но така или иначе тенденциите, които се очертават от различните изследвания, се припокриват. Ако през 2006 г. преди присъединяването към ЕС, българските и румънските имигранти в останалите 25 страни – членки на ЕС, са около 1,4 милиона, то през 2010 броят им според доклада е нараснал на 2,9 милиона (по последни данни през 2012 г. само емигриралите румънски

граждани са около 3 милиона). От тях българите са около 460 000, т.е. около 2,1 % от трудоспособното население на България и 3,1 % от румънското⁸.

В трудоспособна възраст са около 85 % от българските и румънските емигранти в ЕС, а 62 % са под 35 г. С ниска квалификация са 1/3 от тях, а около 14 % са с висока такава. Емигриралите през последните 7 години български и румънски граждани в другите страни от ЕС намират трудова реализация предимно в строителството (21,2 %), като помощници в частните домакинства (17,5 %), хотелиерството и ресторантьорството (14,2 %). От 14 % притежаващи висока квалификация само 7 % от тях упражняват професии, съответстващи на квалификацията им⁹.

BUSINESSEUROPE също прави анализ на състоянието на европейските пазари на труда. В документа, озаглавен "PLUGGING THE SKILLS GAP THE CLOCK IS TICKING" (Да се преодолее липсата на умения – часовникът тикта) от 2011 г., се посочва значимостта на реформите на трудовия пазар за връщането на Европа към пътя на растежа и заетостта¹⁰. Основните препоръки, съдържащи се в документа, са добре познати и основно им предназначение е да се *защитят интересите на бизнеса* (на капитала), но особено внимание заслужава препоръката за разработване на инструменти за валидизиране на знания и умения, придобити по неформален път. Анализът прогнозира, че дефицитът на специалисти в сферата на технологиите, математиката, инженерните науки (т.нар. STEM-skills)¹¹, който икономическата криза тушира, отново ще

⁸ Тези данни са косвен индикатор за спекулативния характер на политическите инсинуации във Великобритания за предполагаемо "нашествие" на български и румънски емигранти в страната след 2014 г., когато би трябвало да отпаднат всякакви бариери пред достъпа до трудовия пазар на Великобритания за българи и румънци.

⁹ Въпреки кризата една трета от българите избират Испания <http://valenciabg.com/%D0%B2%D1%8A%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%B8-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0%D0%B4-1-3-%D0%BE%D1%82-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B5> - последно посетен на 20 август 2012 г.

¹⁰ Източник: "Plugging the skills gap the clock is ticking" 2011. http://www.competencemap.bg/language/bg/ftp/document/Plugging_the_skills_gap_clock_is_ticking.pdf

¹¹ http://www.bia-bg.com/uploads/files/_oldsite_analysis/bulgarian_industrial_association_analysis_1316936532_be_lmarket_0911.doc

се увеличава, но в документа не се обръща достатъчно внимание на факта, че има *дефицит на специалисти по социални технологии*, който води и ще продължава да води до трудности при намирането на ефективни решения на изключително важните социални проблеми на съвременната цивилизация, резултат от възприетия механизъм на неконтролируемо нарастване на частта на разпределяното богатство в полза на капитала.

Индексът за отчитане на интеграционната политика, използван от Британския съвет (Migrant Integration Policy Index - MIPEX) (виж таблица 8), включва седем области на отчитане за постигане на натурализация:

1. достъп до пазара на труда във съответната страна;
2. условия за събиране на семействата;
3. дългосрочно пребиване;
4. възможност за политическо участие;
5. право на гражданство;
6. анти-дискриминация;
7. възможност за образование.

Таблица 8. Достъп до трудовите пазари според MIPEX на дестинациите, избрани от български и румънски емигранти:

страна	2007	2010
Швеция	100	100
Италия	85	69
Белгия	75	53
Великобритания	60	55
Германия	50	77
Франция ¹²	50	49
Австрия	45	56
Кипър	40	21

Източник: Migrant Integration Policy Index, British Council and Migration Policy Group, September 2007 at www.integrationindex.eu

Според доклада на ЕК за оценка на въз-

действието на миграцията на българските и румънските граждани върху трудовите пазари на страните – членки на ЕС, една трета от българите и румънците, които работят в чужбина, имат срочни или временни договори, докато централно европейците, наемащи се при подобни условия, са два пъти по-малко. Масовият български и румънски емигрант е със средно (50 % от мигрантите) или по-ниско образование (34 %), а само 14 % са висшисти (при средно за мигрантите, родени в ЕС – 26 %).

4. Реализацията на българските и румънските емигранти според различни източници

Според данните на Евростат в рамките на 27-те страни на ЕС най-много се е увеличил броят на румънците, които търсят препитание в друга страна – член на ЕС – над 7 пъти. От 300 хиляди през 2001 г. техният брой се е увеличил над 2,2 милиона през 2011 г.

Най-голям абсолютен брой български мигранти в страните – членки на ЕС, според различните изследвания и източници (официални и неофициални) са отчетени в:

Испания – от 169 000 до 300 000;
Гърция – от 120 000 до 300 000;
Великобритания – от 110 000 до 170 000;
Германия – от 53 984 до 80 000;
Италия – от 51 000 до 120 000;
Кипър – от 70 000 до 100 000;
Белгия – от 7000 до 17 700.

По неофициални данни броят на българите, които търсят и намират сезонна работа в рамките на страните от ЕС, достига половин милион души всяка година.

За реализацията на българските и румънските емигранти може косвено да се съди по факта, че те са едни от "най-големите инвеститори" или по-точно най-

¹² Вероятно сега индексът на Франция ще се повиши след решението на френското правителство да отмени данъка, заплащан от работодателите за наемането на работници от България и Румъния и разширяване на списъка на достъпните от 150 на 291 професии за гражданите на двете страни, според публикуваното във френския държавен вестник. "Journal officiel" от 14.10.2012 постановление.

големият източник на паричен поток поне що се отнася до България. Според данни от различни източници българските и румънските емигранти изпращат значителни суми в собствените си страни.

Румънските медии констатираха, че през 2011 г. румънските емигранти са изпращали за страната си най-малко количество парични суми в сравнение с предишните седем години. В страната под формата на парични трансфери са влезли 3, 58 млрд. евро, докато през 2008 г. сумата е била 6,61 млрд. евро. Дори през последната година по сведения на Румънската търговска банка се наблюдава намаление на броя на паричните трансакции от Испания, Италия и Великобритания и нарастване на трансакциите в обратната посока от Румъния към тези страни. По информация от В. Daily mail, в която се цитират данни на Националната банка на Румъния, румънците, живеещи във Великобритания, са изпращали в Румъния общо по 500 000 лири (563 000 евро) на ден през първите три месеца на 2010 г. Общо румънците във Великобритания са изпратили в Румъния 41 милиона лири (46 милиона евро) в периода януари-март 2010 г.¹³ Според данни на проучване, проведено от фондация "Сорос", румънците, които работят в чужбина, предпочитат да държат парите си в чужди банки, съобщава вестник "Котидианул". Данните показват,

че през 2011 г. те са спестили около 12 милиарда евро, от които въкъщи са изпратили около 3 милиарда евро. Според проучването 60 % от румънците, работещи в чужбина, изпращат пари в страната, което е най-високият относителен дял в Европейския съюз. Статистиката показва, че румънците печелят средно по около 1900 евро на месец. По отношение на средната стойност на годишните спестявания, сумата възлиза на около 9000 евро.¹⁴

За разлика от румънските си "събратя", българските емигранти продължават да увеличават сумите, трансферирани към България. По данни от БНБ паричните преводи само от българите, които постоянно живеят в чужбина, през последните три години са 2,3 млрд. евро или 4,5 млрд. лв., което е равностойно на 2/3 от преките чуждестранни инвестиции в страната, които са били 1,06 млрд. евро за същия период. През 2009 г. трансферите към страната са на стойност 717,7 млн. евро, през 2010 г. близките на имигрантите са получили 718 млн. евро, а през 2011 – 770,1 млн. евро. За първите пет месеца на 2012 г. (без тези, които се изпращат неофициално) паричните преводи в страната от българските имигранти надвишават 300 млн. евро по данни на БНБ.¹⁵

Предвид посочените факти, съвсем логичен е изводът, че българските и румън-

¹³ Румънски емигранти държат 12 млрд. евро в чужди банки. 10.06.2011, Източник: БТА

¹⁴ Там там.

¹⁵ Българите в Испания печелят средно месечно около 900 евро. Средният месечен доход на българския имигрант в Испания се е увеличил от 810 евро за 2007 г. на 896 евро през 2011г. Средно годишната сума на оценените спестявания на българите в чужбина се е увеличила над 3 пъти. Разбира се, причините могат да бъдат различни. Както по-голяма приспособеност, така и натрупан професионален опит и квалификация, но ръстът в доходите може да се дължи и на обща компенсация на доходите спрямо инфлацията в приемащите страни, където за разлика от България доходите не са "замразени". По данни на посоченото по-горе проучване на COMPAS само трима от интервюираните българи във Великобритания получават възнаграждение на границата на националното минимално трудово възнаграждение. Тези, които получават значително повече от НМТВ, са заети в строителството (те изкарват средно 15 британски лири на час) или почистват домове в по-богатите квартали на Лондон (като изкарват средно 7 британски лири на час). При превръщане в месечни доходи се съобщават малко по-високи доходи спрямо очакваното от почасовото възнаграждение, което отразява факта, че респондентите често работят извънредно. Средно измежду останалите проучвани групи мигранти българите най-рядко са на работни места с много ниски месечни доходи, под 600 британски лири месечно през 2005 г. Съответната цифра за 2009 г. е 750 британски лири. Българите в извадката от 2009 г. получават средно 776 британски лири месечно.

ските легални трудови мигранти се реализират сравнително добре на европейските пазари на труда, що се отнася до трудови доходи, но със съжаление трябва да се отбележи, че данните от различните изследвания показват, че за голяма част от тях трудовата им реализация протича в секторите, в които преобладават нискоквалифицирани работни места:

- хотели и ресторантьорство;
- строителство;
- домашни помощници;
- транспорт;
- търговия;
- селско стопанство – основно земеделие;
- самонаети на надомна работа.

Трябва да се отчете и наличието на определено негативно отношение от страна както на представители на официалните власти, така и на бизнеса, и на гражданските организации към българските и румънските имигранти в редица страни на Западна Европа, което може да се приеме като индикатор за действително наличие на двоен стандарт по отношение на имигрантите от двете страни. От една страна, в част от страните (например Германия, Холандия и Франция и др.) правителства не премахват пречките пред свободния достъп до националните пазари на труда за имигрантите от България и Румъния, от друга обаче, ги третират като граждани на ЕС, що се отнася до разработването на специални програми за тяхната интеграция и такива липсват¹⁶.

Националните медии на приемащите страни, особено тези, в които са запазени ограниченията за работа на български и румънски граждани, преекспонират проблемите с "полския водопроводчик" и "българския месар" (естествено и поради политически причини в условията на икономическа криза), което допълнително създава *негативни нагласи и манипулира общественото мнение*. За съжаление в този "хор" се вливат и гласове на синдикални лидери¹⁷. Българският евродепутат Метин Казак обръща внимание на ситуацията, в която българските имигранти биват застапени от белгийски работодатели да разкриват фирми, за да придобият статут самонает или в още по-грасичния случай ги правят съдружници на задлъжнели фирми, като им прехвърлят собствените си дългове и заключават, че така макар и граждани на Европа, българите реално са втора ръка на трудовия пазар¹⁸. Според информацията на материал, разпространен от Дойче Веле, работодателите не искат да наемат българите със социални осигуровки. Само за разрешителното за работа се чака между 4 и 6 седмици. Така на имигрантите не им остава нищо друго освен да работят ден за ден, макар че без разрешителни са напълно изложени на произвола на работодателя.

Германското списание "Шпигел" в собствен коментар по повод политиките по интегриране на имигрантите от България и Румъния сочи мудността на официалните власти. Докладът за 2012 г. на

¹⁶ Дискриминацията отчитат дори националните медии на приемащите страни. Според в. "Шпигел" след поляците, румънците и българите представляват най-голямата група новопристигнали мигранти в страната. Много от тях обаче не влизат в официалната статистика. Повечето не говорят немски и живеят нелегално, работейки за по 3 евро на час. Като граждани на Европейския съюз те не влизат в нито една от интеграционните програми. За мигрантите от турски и арабски произход има интеграционни курсове и помощи. Българите и румънците са оставени сами на себе си, отбелязва германското списание и допълва, че се повтарят старите грешки на някогашната политика спрямо гастарбайтерите. Създават се паралелни общества и отново политици и институции наблюдават безучастно и безпомощно този процес. "Тези нови граждани на Европейския съюз, пристигащи в Германия, са често последната връзка от социалната верига. В някои от големите градове те стоят на по-ниско социално стъпало от турските и арабските имигранти, които често са техни работодатели и хазяи. Източник: В. "Шпигел": Българите и румънците стават новата проблемна група имигранти в Германия. 24.05.2011. http://www.dnevnik.bg/sviat/2011/05/24/1094216_shpigel_bulgarite_i_rumuncite_stavat_novata_probleмна/

Експертния съвет на германските фондации за интеграция и миграция – SVR, констатира, че що се отнася до сътрудничеството по интеграционната политика между федерални, регионални и местни власти, координацията е неадекватна, а ефективно сътрудничество не съществува¹⁹. Авторите констатира, че властите нямат основна стратегия за справяне с проблема и че възприемат имигрантите от двете държави като временно пребиваващи. Според Клаус Баде, председател на консултантския имигрантски център SVR, тъй като повечето от имигрантите са роми, те не разбират германската социална система – "не могат да разберат правилата на всекидневието на западния свят – неща, които не могат да бъдат научени в отдалечено село в Югоизточна Европа". Тъй като властите в много германски градове не са създали програми за интеграция или държавни консултантски центрове за българи и румънци, организации с идеална цел като Асоциацията за межкултурна комуникация и образование "Вериком" в Хамбург се опитват да им оказват помощ.

Барьерите и рисковете пред българските и румънските имигранти принуждават една част от тях да останат в лоно на нелегалната имиграция, което обаче води до занижени условия на труд и неспазване на законовите изисквания от страна на работодателите. Проведено изследване на European Working Conditions Observatory показва, че за повечето трудови мигранти въпросът за промотиране на работното място не стои.²⁰

Липсата на адекватна информация, правна помощ и защита заблуждава много от имигрантите с желание да останат в западноевропейските страни. В редица е-форуми могат да се срещнат въпроси от страна на потенциални емигранти именно по такива казуси – например: "Как да си разкрия фирма в България, за да остана да работя в Белгия?". Кандидатстването за работа във Франция, освен всичко останало, поради наличието на тежките и тромави административни процедури струва и значителна сума пари – може да е *от няколко стотин до 1800 евро*, което на практика превръща в невъзможен целия процес по издаването на разрешителни за работа за повечето потенциални кандидати за работа във Франция. Имигрантите, попаднали в клопката на нископлатена работа в земеделието, строителството, хотелиерството и обслужването, страдат от нестабилното си положение и често остават без никакви социални придобивки, дори без право да ползват платени отпуски.

Контент-анализът на публикуваните материали по темата показва, че за намиране на първа работа българските имигранти разчитат преди всичко (както между впрочем и на българския пазар на труда) на близки, приятели и познати сънародници, на второ място се разчита на посреднически агенции в приемащата страна и на трето – на български посредници. Този факт се потвърждава и от данните на проучване, проведено от COMPAS през 2005 г. и 2009 г., при което български имигранти са включени като

¹⁷ БГНЕС съобщава за изявленията на Пиер Алие, ръководител на френския синдикат на работниците в месопреработването, и на Оле Вехласт, президент на синдиката на работниците от хранителната промишленост на Дания, относно наемането на редица българи в германските кланици

¹⁸ Източник: Казак, М. 2012. "Двойният стандарт, от който страдат българите", 14.05.2012, <http://www.manager.bg/news/dvoyniyat-standart-ot-koyto-stradat-balgarite>

¹⁹ "Шпигел": Вълна от български имигранти залива германската система. 10 май 2012 <http://www.dnes.bg/world/2012/05/09/vylina-ot-bylgarski-i-rumynski-imigranti-zaliva-germaniia.158395>

²⁰ Източник: Barone, Carlo, 2009. Occupational promotion of migrant workers. European Working Conditions Observatory, EU Level University of Trento TN0807038S

контролна група. Три четвърти от интервюираните през 2009 г. намират първата си работа във Великобритания чрез семейството си или чрез други роднини или приятели българи в страната. Останалите значими начини за намиране на работа са "агенция във Великобритания" (26 %, n = 20, извадка от 2005 г.) и "агенция в България" (11 %, n = 5, извадка от 2009 г., 9 %, n = 7, извадка от 2005 г.²¹).

В чужбина се заминава с цел работа, но тези, които са си намерили работа, предварително са четири пъти по-малко от тези, които търсят на място. (Независимо от това, според данните на проучването "Българската диаспора в Западна Европа – трансгранична мобилност, национална идентичност и развитие" (цитирано по-горе) 40 % от заминалите за Испания, например, са започнали работа веднага, а 14.8 % до един месец от пристигането си.)²².

5. Заключение - интеграция или етническо капсулиране

Данните от изследванията сочат, че обикновено имигрантите развиват етнически мрежи, което обаче създава предпоставки за "капсулиране" в етнически гета и затруднява интеграцията им към приемащото общество. Особено характерни са мненията на българите имигранти с по-голям стаж на чуждия пазар на труда, които твърдят, че новопристигналите имигранти са движени единствено от желанието да си осигурят доходи и не отдават голямо значение на необходимостта да се интегрират в об-

ществото, в което са пристигнали да си "вадят хляба".

В разработения във Великобритания наръчник за добри практики на Бюрото за съвети на гражданите (СAB) – "Подкрепа за работници-мигранти в селските райони във Великобритания", се акцентира върху потенциалните трудности на работниците мигранти в селските райони, като се посочва липсата на подходящи консултантски услуги и езиковите трудности, пред които са изправени работниците мигранти, като най-големите потенциални проблеми. Според авторите на изданието реална е необходимостта от предоставяне на работниците мигранти копие от трудовия договор на език, който разбират; предоставянето на информация на работниците мигранти за синдикатите на работното място, предоставяне на ефективни съвети за здравето и безопасността, както и информация за действащото законодателство в страната, което е хармонизирано с това на ЕС, и поради това е необходимо да се съблюдава принципът, че фирмите гарантират, че работниците мигранти ще бъдат третирани по същия начин, както местните работници²³.

Какво биха могли да направят българските и румънските власти и представителите на гражданските структури за улесняване на битието на емигрантите – *преди всичко* да се предостави информация на потенциалните емигранти за условията на пазара на труда и начина живот в страната, от която се интересуват; *второ*, да осигурят консултантски

²¹ Подобна е ситуацията и с имигрантите ни в Италия: "Голяма част от младите, останали без препитание в малката община Лесичово, от години са се установили в италианското градче Санта Маринела, където са ангажирани предимно в туристическия бранш или поддържането на скъпи вили. За да си намерят работа, "заслуга" има тяхна землячка, омъжена за италиански предприемач, наследник на заможен благороднически род. Местната "Майка Тереза" посреща и устройва с някакво занятие всеки новопристигнал от своя край. Във френския Бордо пък има цял квартал, населен с мургави гурбетчици от ромските квартали "Луковица" и "Пурин" в Пещера" http://society.actualno.com/Nashenci-jivejat-predovolno-na-pomoshti-v-chujbina-news_354330.html

²² Източник: http://bnr.bg/sites/radiobulgaria/Lifestyle/BulgariaAndEurope/Pages/180511_emigranti.aspx

²³ Източник: Trades Union Congress (2007) 'Safety & Migrant Workers: A practical guide for safety representatives', London.

услуги било чрез създаване на собствени структури по места, било чрез сключване на двустранни и тристранни споразумения с налични такива за предоставяне на преводи на достъпен език както на образците на трудови договори, така и на основните законодателни рамки; *трето* – изработване на дългосрочна стратегическа политика по отношение на официалната комуникация с емигрантите (тук не става дума за "министерски разходки" по Западна Европа под камуфлажа "да ги върнем в България", а за действени двупосочни информационни канали. Да се създадат условия не само за работещо online EURES бюро (в момента за EURES в България са чували около 2 % от активното население на страната), но и на официален портал, където българските граждани, напуснали страната, да могат да задават въпросите си с ясното съзнание, че ще получат компетентен, адекватен и темпорален отговор.

Голямата разлика в стандарта на живот, ефективността на регулативните системи и действащите норми е това, което води нашите емигранти към западноевропейските гържави. Дори сега в ус-

ловия на криза по-голямата част от българите и румънците, които едва преживяват там, предпочитат да останат и да чакат по-добри времена, вместо да се завърнат в страните си. Разбира се, тези, които тръгват с големи "кошници", често не съумяват да ги напълнят. Особено тези, които се опитват да останат в нишата на нелегалната имиграция. Излъганите големи надежди неминуемо водят до разочарование, което допълнително затруднява интегрирането на имигранта.

И макар че се изказаха редица предположения, че кризата ще върне голяма част от имигрантите в България и макар, че статистиката отчита нарастващ брой на завръщащите се през последните години, определено трябва да е ясно, че това са хората, останали без реализация в чужбина. Независимо от многото рискове, пред които са изправени българските и румънските емигранти, както публикуваните във е-форумите становища, така и резултатите от различните изследвания на терен показват, че голямата част от тях не планират връщане в родината поне в обозримо бъдеще.